

DR. DEMETER ANNA:

GONDOLATOK AZ ÉRDEK ÁLTALÁNOS FOGALMÁHOZ

Az elmúlt egy-két évtizedben egyre többen megkérdőjelezik *a szűken értelmezett közgazdaságtan határait* (R. Frisch, W. Leontief, G. Myrdal, N. Kaldor, J. Robinson, Kornai János, K. J. Galbraith, stb.). A világgazdasági problémák, a növekedés problémái, az országok, szervezetek kapcsolódásai és függőségei egyre inkább felhívják a figyelmet arra, hogy bonyolultabb magatartási formák jellemzők az emberre, mint amivel a közgazdaságtudomány számolt eddig.

Ennek következményeként a közgazdaságtudomány olyan új ágának a kifejlődését figyelhetjük meg, amely az *emberi magatartással* foglalkozik. A közgazdaságtan e területen fel tudja használni a pszichológia, szociológia stb. fejlődésének eredményeit.

Az interdiszciplinaritásnak ez a sajátos formája egyre inkább kezd tért hódítani. Míg a hagyományos felfogás szerint a különféle tudományokat a különböző területek eltérő kutatási módszerei alapján különböztették meg, addig ma az egyes tudományok majdnem azonos módszerrel dolgozhatnak a különböző területeken és így integrálódnak a tudományok. A 60-as és 70-es évek során a hazai kutatásokban is egyre fontosabbakká váltak az emberi magatartás kérdései mind a társadalmi, mind a gazdasági életben. Az MSzMP XII. kongresszusán is egyik központi téma volt az emberi tényezők szerepe.

A marxista elmélet az emberi magatartás legátfogóbb szabályozójának — Marxnak „A német ideológia” című műve alapján — az *érdeket* tartja.

A fentieket figyelembe véve a dolgozatban vizsgálom a marxista irodalomban használt különböző érdekeffektívumokat, és ehhez kapcsolódva kifejtem saját álláspontomat az érdekek néhány sajátosságáról.

1. Az érdekek általános fogalmának vizsgálata

Az érdekek definícióit két csoportba sorolhatjuk. Az *első csoportba* tartoznak azok, amelyek az érdeket

a) hajtóerőként, indítékként,

b) tudatosult szükségletként,

c) szükséglet és környezet kölcsönhatásaként fogalmazzák meg.

A *második csoportba* tartoznak azok a meghatározások, amelyek az érdeket tevékenységként (is) megfogalmazzák. Például Makó István azt mondja, hogy „Az érdekek, amelyek konkrét tett (tettek sokasága) alakjában nem jelennek meg, nem társadalmi tényező, nem hat, s ebben az értelemben nem léteznek... társadalmi léte a tettben valósul meg.”¹ Lick József szerint pedig a szükséglet mozgásának három lényegi

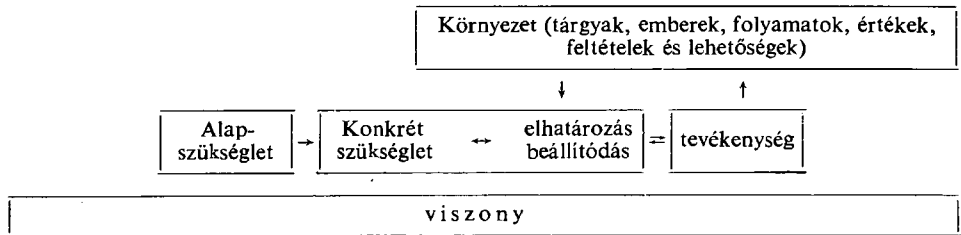
¹ Makó István: Az érdekek dialektikája. Érdektípusok, érdekvizonyok a szocializmusban. Kossuth Könyvkiadó, Bpest, 1973. 33—34 old.

eleme — 1. kielégítetlen szükséglet (diszpozíció), 2. kielégítési folyamata, 3. kielégített szükséglet — közül a középső, a kielégítés társadalmi folyamata a különleges, mert ez tölt be relatíve önálló szerepet: az érdeket.²

Az érdekmeghatározások második csoportjához sorolhatjuk az emberi tevékenység speciális jellemzőjének, a munkamegosztásnak a fenntartására ill. változtatására való irányultságot is. Ebben az esetben nem az egyént ill. az egyén tevékenységét kell megvizsgálnunk, hanem az emberek csoportjának, kisebb vagy nagyobb közösségének tevékenységrendszerét, -megosztását, -struktúráját.

Elemzésem sorrendje olyan, hogy az egyes ember tevékenysége felől közelítik a közösség tevékenységéhez.

Az érdekek foglami tisztázását az *emberi tevékenység folyamatszerű elemzésén* keresztül végezhetjük el, amelyet a következő ábrával szemléltethetünk:

Ebben a sémában nem szerepel az „érdek” szó, tehát a feladat az, hogy a leírt folyamat valamelyik elemét vagy elemeit elnevezzük érdekek is. A tudomány és a ráépülő gyakorlat számára elsősorban a folyamatleírás helyessége a fontos és csak másodlagosan, ezt elősegítő elemként válik szükségessé a fogalmak pontos megnevezése.

Az érdeket általában a szükségletek fogalmából vezetik le. E rövid tanulmány keretei nem teszik lehetővé a szükségletek részletes elemzését, ezért erre csak annyiban térek ki, amennyiben a továbblépéshez feltétlenül kell.

A pszichológiát elméleti, filozófiai oldalról megközelítő szerzők megkülönböztetik az elvontabb, általánosabb, a filogenézis során kifejlődő egy vagy néhány irányba mozgó alapszükségletet és az egyéni élet során a környezet (a természeti és társadalmi viszonyok) hatására kifejlődő konkrét szükségletek tarka sokaságát.

Véleményem szerint az *alapszükségletet* megfogalmazhatjuk olyan belső feszültségként, amelynek a tartós kiegyenlítetlensége a személyiséget tartósan vagy véglegesen károsítja. Az alapszükségletek rendszere:

1. Társadalmiasult természeti szükséglet (a pusztta lét és fajfenntartás szükséglete);
2. Elismerve lenni szükséglet (más emberek úgy viszonyuljanak hozzánk, hogy az elismerést, szeretetet, megbecsülést fejezzen ki);
3. Pozitív énkép szükséglete (az egyénnek a saját magához való önértékelő viszonya).

Az alapszükséglet a fenti viszonyok létrehozására irányul és nem irányul konkrét tárgyra.

A *konkrét szükséglet*, az alapszükséglet és a környezet által létrejövő, az egyéni feszültségtől eltérő (túlfeszítettség vagy hiány) állapot, amely tevékenységre ösztönző formában jelenik meg — nem tudatosodva, mint beállítódás és tudatosodva, mint elhatározás. A szükségletet energetikai és orientációs szempontból is megkü-

² Lásd: Lick József: *Érdek és tevékenység*. Kossuth Könyvkiadó, Bpest, 1979. 27. old.

lönböztethetjük. Az angol nyelvű irodalomban használatos kifejezések érzékeltetik a szükségletnek ezen jellemzőit is, a „drive” a mozgásra, a „need” az irányultságra utal elsődlegesen. Ebből következően megfogalmazódik az a kérdés, hogy a konkrét szükséglet a tevékenység szempontjából ok (mint mozgató), vagy cél (mint irányultság). A. Ny. Leontyev válasza, hogy a kettő egysége. Sőt a tevékenység eredményei is, bár az már egy újabb szükséglet.

E kitérő után térjünk vissza érdek fogalmaink vizsgálatához. Az érdek fogalmak két csoportját szerint különítettük el, hogy az első csoportban a szükségletnek valamelyik jellemzője ill. maga a szükséglet, a másodikban pedig a tevékenység ill. annak jellemzője jelenti az érdeket.

Könnyen belátható, hogy amennyiben az érdeket pusztán mint hajtóerőt, indítékot, mozgatórugót határozzák meg, ezzel azt jelzik, hogy az emberi tevékenységet az érdek által determinált kategóriának tartják. Az előzőekben már megállapítottuk, hogy a szükséglet energiát biztosít a tevékenység számára. Ezzel kapcsolatban az a kérdés, hogy *azonosíthatjuk-e az érdeket a konkrét szükséglettel* ill. ha nem, mi különbözteti meg a kettőt egymástól?

Úgy vélem, hogy nem szabad azonosítani a két fogalmat, mert bár részben átfedik egymást, mégis lényeges különbség van köztük. *A cselekvés rugója sokkal inkább a szükséglet, mint az érdek, hiszen a szükségletet mint feszültséget értelmeztük. Az érdek ezen már túlvisz a cselekvés irányába.*

Amikor a tudatosult szükségletet nevezik érdeknek, akkor sem választják szét a szükségletet és az érdeket, hanem — mint ahogyan belátható — ez utóbbit a szükséglet egy speciális fajtájának tekintik. A tudatosult szükséglet érdekként való megfogalmazásához implicite hozzá tartozik, hogy a tevékenység célja mindig tudatosul. Igaz ugyan, hogy a szükséglet tudatos felismerése szoros, egymástól szinte elválaszthatatlan kapcsolatban áll szükségletkielégítési lehetőségeinek felkutatásával, *de maga a szükséglet nem minden esetben tudatosodik.* Ennek ellenére feszültségoldó tevékenységre ösztönöz. *A cselekvést csak úgy érthetjük meg, ha a mozgatóerőnek nemcsak az egyik összetevőjét vesszük figyelembe, hanem az egészét.*

Ha a szükségletnek adott konkrét megjelenési formáját vizsgáljuk, akkor feszültségoldást nemcsak ennek kielégítése (a tárgy elsajátítása) jelenthet, hanem más tevékenység is oldhatja a feszültséget. (Például ha az éhségünk rántott csirke képzetében konkretizálódik, feszültségoldást jelent az is, ha más ételt eszünk. De akkor az elképzelésnek a csak félig teljesülése miatt fellépő tudati feszültséget is oldani kell azzal a magyarázattal, hogy ezt ugyanúgy kedveljük, mint a csirkét, vagy hogy a ténylegesen elfogyasztott étel egészségesebb annál.) *Vagyis adott szükséglet(ek)et különböző tevékenységgel, de bizonyos tevékenységgel különböző szükséglet(ek)et is ki lehet elégíteni.* Így a tettek, tevékenységek jelentős variációi között válogathatunk.

További probléma, *hogyan megy végbe ez a válogatás*, hogyan születik meg a döntés egy-egy tevékenység mellett? Az okok felgöngyölítése olyan hosszú folyamat, hogy szinte lehetetlen az elejét megtalálni. Ezért a kérdésre adandó válasznál célszerű abból kiindulni, hogy egy konkrét situációban a belső szükséglet és a külső környezet hatására létrejön egy bizonyos tevékenység. Ez a tevékenység a szükségletkielégítés (a feszültségoldás) szempontjából értékelődik (ami természetes és fejlettebb fokozatú tudati értékelés is.)

A tevékenység hatása rögzül, „megtanuljuk”, hogy feszültségoldó volt-e ill. hogy újabb feszültséget szült-e az adott tevékenység. Bizonyos feszültségszinttel együtt kell élnünk. Ez az egyensúlyi feszültség szint, amely egyénenként különböző.

Ennek alapján most már azt mondhatjuk, hogy *a tevékenységnek az egyensúlyi szint-től eltérő feszültséget kell oldania úgy, hogy az ne hozzon létre ettől újra eltérő feszültséget.*

Vannak, akik vitatják, hogy az ember törekszik ilyenfajta egyensúlyra. Természetesen igaz, hogy tökéletes egyensúlyt soha nem lehet elérni. De az belátható, hogy az egyensúly bizonyos szintjére, a túlzott feszültségek oldására szükség van, mert különben tartós károsodás lép fel. (Az előző példánál maradva, az elégtelen táplálkozás gyomorfekélyt, vitaminhiányt, ... éhhalált okoz, de a túltápláltság is kelt újabb feszültségeket.) Naturálisan csak a szervezet pillanatnyi állapotát tudjuk érzékelni. Az, hogy az adott tevékenységnek milyen következményei lesznek, csak bizonyos idő eltelte után lesz naturálisan érzékelhető. *Az emberi tevékenység és az utóhatás, a következmény kapcsolatát a tudat teremti meg, ezzel újraértékelődik az adott cselekvés. E folyamat alapján ott határozhatjuk meg az adott szükségleti feszültséghez tartozó legmegfelelőbb (optimális) tevékenységet, ahol a naturális és a tudati értékelés egyége a legkedvezőbb. A tevékenység a vége, az eredménye felől ill. alapján értékelődik.* A következő hasonló szituációban már teleológikusan tételeződik a tevékenység folyamata és elsősorban annak a vége, a szükségletkielégítés kellemes érzete. A naturális és tudati érzékelő, értékelő képességek különböző szintjei különböző tevékenységet tételeznek megfelelőnek, optimálisnak.

Az eddigiek során a tevékenység eredményéről volt szó, a továbbiakban a *tevékenység folyamatát* is meg kell vizsgálnunk. Amennyiben a folyamat önmaga nem cél, az vagy semleges hatású, vagy teherként jelentkezik. Semleges lehet például a rutinviselkedés, amennyiben már nem is kell szinte oda figyelni, s nem okoz plusz feszültséget. Amennyiben a cselekvés teher, kellemetlen, akkor a tevékenység feszültsége nagyobb, mint a szükségleti feszültség, akkor a tevékenységet igyekeznek könnyebbé tenni, vagy abbahagyni (pl. munkalassítás vagy a tanulás helyett játék.) Ez általában csak átmeneti állapot, mert később megerősödik a szükségleti feszültség, és ha az eredeti szükségleti feszültség már nagyobb, mint a tevékenység feszültsége, akkor valószínűleg elvégzik azt a tevékenységet.

A cél eléréséhez vezető úton általában különböző *akadályokat* is találunk. Ezeket vagy elfogadva, „megtanulva” a megmaradt lehetőségek körül választunk és ezzel általában kerülő úton haladunk a célhoz vagy megszüntetjük, leromboljuk azokat. Az akadályoknak nagyon sok formája létezhet. A gazdaságból vett példával illusztrálva, ha mondjuk egy vállalat termelési értékéről, feltételeiről nem vállalati, hanem magasabb szinten döntenek, ill. „elvárások” vannak vele szemben, akkor a korlátok kényszerpályát teremtenek a vállalatnak. Ekkor ezek a korlátok válnak fontossá és nem az esetleg hasznosabb, de a korlátokkal nem adekvát célok és tevékenységek. A vállalat növelheti pl. a termelés mennyiségét, árát stb. attól teljesen függetlenül, hogy szüksége van-e ezekre a termékekre valakinek.

A korlátok közötti rések is motiválnak a tevékenységben. Tipikus példája ennek a korrupció. Jól tudjuk, hogy ez ellen küzdve az újabb korlátok felállításával sem lehet tökéletes ellenőrzöttséget létrehozni, ezért célszerűbb az érdekérvényesítés egyenes útját nem korlátozni. Bizonyos korlátokra persze szükség van, ezek a társadalmi együttélés szabályozásának eszközei. Így *ami egyfelől korlát, az másfelől eszköz.* Az eszközöknek nagyon nagy szerepe van a cél elérésében, az ismeretek, képességek bővülésében. *Az eszközszájtátítás folyamatában alakul ki az új szükséglet, az új cél.*

Eddigiekben megvizsgáltuk a tevékenység eredményének és a tevékenység folyamatának, útjának a szükséglethez való viszonyát. *Általában a tevékenység és szükséglet hányadosáról (t/sz), viszonyáról* L. Séve ezt írja: „a maga kontextusán belüliérté-

kére vonatkozó *intuitív becslés* a tevékenység egyik legegységesebb és legegyszerűbb szabályozója.”³

A tevékenység és szükséglet hányadosának a viszonya azt is jelentheti, hogy a lehetőség szerinti legrövidebb út vezessen a szükséglet kielégítéséhez. Rövid időtávra gondolkozva mindenképpen ez a legelőnyösebb. A jövő szükségleteit jelentősebb mértékben beszámítva más lesz a t/sz viszony megítélése, valószínűleg hosszabb út, nehezebb tevékenység célravezetőbbnek számít. Sokszor ez nem mérlegelés kérdése, hanem a társadalmi, gazdasági, kulturális viszonyok által meghatározott.

Az 1978. évi közgazdasági Nobel-díjas Herbert A. Simon elméletéről ezt írják: „Míg a legtöbb elmélet szerint a döntéshozók optimalizálnak (vagyis addig keresnek, míg a maguk szemszögéből a legjobb alternatívát meg nem találják), Simon azt állította, hogy a döntéshozók az első kielégítő alternatívát választják.”⁴

Véleményem szerint ez is egy bizonyos fajta optimum, hiszen az első elfogadható alternatíva jelenti a döntési idő minimumát, s ennek következtében (olyan viszonyok között, ahol presztízse van a gyorsaságnak), ha az alternatíva tényleg kielégítő — az optimumnak számíthat.

Összegezőképpen — a fenti gondolatmenet alapján — megfogalmazható az általános érdekkonceptum. Ennek értelmében az *érdek a szükséglet és környezet viszonyában kialakuló cél tételezése és a cél eléréséhez vezető út, tevékenységrendszer folyamata*.

Az *érdek szűkebb értelemben csak a céltételezés*, tehát a naturálisan érzékelt és, vagy a tudatosodott szükséglet hatására létrejövő beállítódásban és, vagy elhatározásban fogalmazódik meg, amely valamilyen tevékenységre irányul. Ez szoros kapcsolatban van, kölcsönhatásban áll a tényleges tevékenységgel — s így *tágabb értelemben* az *érdek* fogalomba, a *tényleges tevékenység*, az *érdekérvényesítés* is beletartozik. Az *érdek* ilyen szűken értelmezett megfogalmazását találjuk például D. Lockwood-nál is: „Az *érdek* egy cselekedet célja, hogy bármely eszközzel az *érdeket* kielégítse.”⁵ A *tágabb megfogalmazásra* példát V. B. Nyeszterovnál találunk: „Az *érdek* struktúrájában négy alapvető mozzanatot lehet elkülöníteni:

1. A szubjektum szociális helyzete, vagyis a társadalommal való gyakorlati kapcsolatainak összessége.
2. A helyzet felismerésének, megértésének foka, az szélesen variálódhatik, a nem értéstől a homályos érzékelésen át a világos felismerésig.
3. Az eszméi ösztönző erők, vagy a tevékenység motivumai, amelyek az *érdeket* teljesen meghatározott objektumaira irányulnak. és végül
4. maga a cselekedet, amely a szubjektum tételezése az objektív valóságban.”⁶

Az *érdek* soha sem független a társadalmi viszonyoktól, mert az egyén szükségletét és szükségletkielégítési lehetőségeit a társadalmi struktúra, a társadalmi munkamegosztási rendszer ill. az egyénnek ebben a rendszerben elfoglalt helye befolyásolja.

2. A közösségi érdek és az érdekérvényesítés

Az ember leglényegesebb specifikuma a munka, a termelés. Az emberi társadalomban a tevékenységi rendszer, *a munkamegosztási rendszer olyan, amely — bizonyos mértékben — már előre gondoskodik arról, hogy a később felmerülő szükségleteket ki lehessen elégíteni*. Tehát az adott pillanatban még nem érzékelhető szükségletek

³ L. Séve: Marxizmus és személyiségelmélet. Kossuth Könyvkiadó, Bpest, 1971. 354—442. old.

⁴ James G. March: Herbert A. Simon, az 1978. évi közgazdasági Nobel-díjas. Science, 1978 november 24.

eszközeit, tárgyait és viszonyait hozzuk létre. Ez azt jelenti, hogy amikor a jövő szükségletének a kielégítési feltételeit javítjuk, akkor nem az aktuális szükségleti feszültséget oldó tevékenységet végzünk. Ahhoz, hogy ezt a nem adekvát tevékenységet el tudjuk végezni (megfordul a sorrend), *a tevékenységnek kell megteremtenie a hozzá tartozó szükségleti feszültséget (a beállítódást)*. Ha belátjuk, hogy erre a tevékenységre, bár pillanatnyilag nem kívánjuk, mégis szükség van, akkor a megfelelő pszichotechnikai módszer segítségével létrejön a beállítódás. A másik lehetőség — amely gyorsabban, de kevésbé tartósan hat —, *ha kívülről már eleve a beállítódást hozzák létre*. Ha a külső kényszer sem tudatilag, sem érzelmileg nem fogadjuk el, lehet, hogy elvégezzük ugyan adott munkát, de nagyon alacsony határfokkal.

A szükséglet és a tevékenység egymásra hatása, körforgása időbeli és az emberek egymás közti viszonyában bonyulult rendszert alkot.

Az emberek beleszületnek egy konkrét társadalom munkamegosztási rendszerébe. Az ember és környezetének aktív viszonyában, *az elsajátítási folyamatban jönnek létre azok a feszültségek, célok és tevékenységek, amelyek tovább alakítják a meglévő viszonyokat*. A társadalomban, a munkamegosztásban elfoglalt hely a szükségleteket ugyan kisebb mértékben, de ezek kielégítési lehetőségeit, a reális célokat és tevékenységeket jelentős mértékben meghatározza. A munkamegosztásban elfoglalt hasonló hely hasonló szükségletkielégítési lehetőségekkel jár együtt, valamint a helyzet fenntartása ill. javítása is a korlátok által körülbástyázott úton, meghatározott eszközök segítségével mehet végbé.

A munkamegosztásban elfoglalt hasonló hely nemcsak a tevékenységrendszerben elfoglalt azonos vagy egymáshoz közelálló pozíciókat jelent, hanem a viszonyokbeli hasonlóságot (pl. az ellenségem ellensége a barátom) is. A hasonló helyzetűek a más helyzetűekkel való viszony fenntartásában és/vagy változtatásában együtt és külön-külön is érdekeltek. Az érdek fogalmán a köznapi értelmezés szerint olyan valamit értenek, ami az egyén vagy a közösség számára *hasznos*, ill. az adott lehetőségek között a leghasznosabb. Sőt általában azt is feltételezik, hogy csak az adott egyénnek vagy közösségnek hasznos, tehát más, vagy *mások számára hátrányos*. Amint az elemzésből kiderül, én ezt a két értékítéletet nem tartom feltétlenül összetartozónak. Sőt félrevezetőnek tartom, ha csak azt fogalmazzuk meg érdekként, ami másoknak árt. Ekkor értelmetlenné válna az érdekegyeztetés és érdekközösség fogalma. Ha elfogadtuk, hogy az érdek és a szükségletkielégítés között szoros tartalmi kapcsolat van, és belátjuk, hogy létezik olyan szükségletkielégítés (nem zéró végösszegű), amely nem feltétlenül rontja mások szükségletkielégítését — ebből logikusan az következik, hogy az érdek nem csak a mások számára hátrányos szükségletkielégítést jelenti.

Az eddigiekben szó volt arról hogy viszonylik az ember a saját szükségletéhez és saját tevékenységéhez. *A munkamegosztási rendszer elsősorban azt jelenti, hogy az emberek mások szükségletét elégitik ki a termékeikkel, a tevékenységükkel*. Ezt mint tudjuk, nem pusztán altruizmusból teszik, hanem azért, mert a *cserében* ők is megkapják a saját szükségleteiknek a kielégítését. A gazdaságtörténeti-gazdaságelméleti⁷ irodalom általában a cserének három formáját különbözteti meg:

- adminisztratív csere
- ajándékcseré vagy instrumentális csere,
- piaci csere vagy árucseré.

⁵ Modern social theory. Perey S. Cohen. Heinemann, London, 1968.

⁶ V. G. Nyeszterov: A társadalmi és egyéni érdek viszonyáról a szocializmusban. Ucsébnie Zapiszki. VPS pri CK. KPSzSz. vip. 1. Moszkva, 1958.

⁷ Polányi Károly: Az archaikus társadalom és a gazdasági szemlélet. Gondolat Kiadó Budapest, 1976. alapján.

A cserében mindenki igyekszik a saját érdekeit szem előtt tartani — a tevékenység/szükséglet hányadosát — és ez teszi lehetővé az egyenértékű cserét. Akkor nem jön létre az egyenértékű csere, ha valamilyen külső erő gátolja ezt, amelynek hatására eltolódnak az erőviszonyok. A cserében ilyenkor nemcsak a két „áru” méretik meg, hanem a háttér is, a cserélő felek egymáshoz való viszonya, kiszolgáltatottsága vagy erőfölénye. Ez az erőviszony-különbség lehet fizikai, biológiai erőkülönbség vagy a munkamegosztásban elfoglalt helytől függő erőkülönbség. A modern társadalmakban ez utóbbi a domináns. Ezen az alapon jön létre az egyes embercsoportok érdek-közössége is.

A közösségi érdek az elsajátítási folyamat, a munkamegosztás olyan irányú változása, amelyben a rendszer egyszerre teszi lehetővé adott közösség, valamilyen szempontból azonos helyzetű egyének számára a tevékenység/szükséglet viszonyának javítását. Ha az adott közösségnek a munkamegosztásban elfoglalt helyzete relatíve jó, akkor a közös tevékenység a munkamegosztás fenntartására irányul. Marx szerint: „...a közösségi érdek pedig nem csupán a képzeletben létezik, mint valami „általános”, hanem mindenekelőtt a valóságban, mint azoknak az egyéneknek kölcsönös függősége, akik között a munka megoszlik.”⁸

Az érdekközösség ellentétpárja az érdekellettét. Amíg egyfelől a csoporton belül összhangban vannak a célok és a tevékenységek, addig másfelől, más csoportokhoz viszonyulva a célok és a tevékenységek ütköznek. Az érdekütközés lehet spontán, de mód van tudatos érdekegyeztetésre is. Érdekütközésre és/vagy érdekegyeztetésre akkor kerül sor, ha a régi tevékenységrendszer már nem felel meg az új tárgyi vagy erőegyensúlyi (tehát egyensúlytalan) viszonyoknak. Statikus hatalmi rendszerekben (diktatúrákban) nincs lehetőség az érdemi érdekegyeztetésre. Itt a meglévő érdekellettéket elfojtják.

A dinamikus rendszerekben a demokrácia különböző formáinak lényegi eleme az érdekegyeztetés. A munkamegosztás rendszerébe beépítésre kerülnek azok a „játékszabályok”, amelyek teret engednek az érdekütközéseknek és ennek következtében alakítják a munkamegosztási rendszert olyan mértékben, hogy az ne jelentse a „játékszabályok” felrugását.

*Az érdekegyeztetés folyamatát is érdemes megvizsgálni. A tárgyaló felek általában abból indulnak ki, hogy meglévő szükséglet-kielégítési lehetőségeikből nem akarnak feladni (hacsak nincsenek rákényszerítve), sőt inkább növelni akarják ezeket. Kérdés, hogy *lehetőséges-e mindkét fél szükségletkielégítési lehetőségeit növelni?* A válasz igen. Hiszen éppen az bizonyítja az érdekegyeztetés fontosságát, hogy a társadalmi folyamatokra általában nem zéró összegű eredmény jellemző. (A zéró összegű „játézmák” azok, amelyekben az egyi fél csak a másik rovására nyerhet.) A zéró végső összeg csak az anyagi javak egyszerű elosztására érvényes. Ott csak annyit lehet elosztani, amennyit megtermeltek. De ha pl. az új, kialakuló munkamegosztás olyan, hogy összességében növeli a termelés eredményét, akkor a következő elosztás során mindenki többet kaphat.*

Az érdekegyeztetés következményeképpen kialakult új tevékenység ill. munkamegosztási rendszer az első részben leírt szabályszerűség alapján értékelődik. Tehát elsősorban aszerint, hogy milyen eredményt hoz, másodsorban a tevékenység nehézsége alapján, vagyis összességében a tevékenység és szükséglet viszonyának változásában. Ez transzformálódik közösségi szintre, aminek az a következménye, hogy az érdekütközések és egyeztetések hatására az emberek arra törekednek, hogy az új erőviszonyoknak megfelelő tevékenységek összességükben kedvezőbbek legyenek.

⁸ Marx—Engels: A német ideológia. MEM 3. köt. 33. old.

Így erről az oldalról is bizonyítható, hogy miért szükségszerű a történelmi fejlődésben a munkamegosztás fokozódása és egyre bonyolultabbá válása, valamint a szellemi tevékenység arányának növekedése a fizikaihoz képest.

3. A szükséglet és érdek dialektikája

„Az első történelmi tett tehát e szükségletek kielégítésére szolgáló eszközök előállítására, magának az anyagi életnek a termelése, ... A második az, hogy maga a kielégített első szükséglet a kielégítés cselekvése és a kielégítésnek már megszerzett szerzőszáma új szükségletekhez vezet — és új szükségleteknek ez a megteremtése az első történelmi tett.”⁹

Az a szükségletkielégítés, amely ugyanakkor új szükségletteremtés, a statikus, vegetáló életmódból a változó, fejlődő életmódot alakította ki. „... a szükségletek általános érvényű mozzanatai az elsajátításnak. Szükségletek kielégítésével zárul el az elsajátítási folyamatnak egy-egy körforgása, s ugyanakkor az újratermelés e menetében újratermelt, megnövelt a és kibővített szükségletek képezik a következő elsajátítási folyamat kiinduló mozzanatát.”¹⁰ A szükségletet és az érdeket nem lehet élesen különválasztani, mert dialektikus kapcsolat van köztük. De külön kell választani, mert az öszszemosás árt a tisztánlátásnak.

Az egyén a „megtanult” tevékenységet a következő hasonló szituációban is alkalmazza. A megfelelő tapasztalatok felhalmozódása után új szituációban is — a hasonlóság és a lényeg kiemelési képességének (ami szintén az elsajátítási folyamatban fejlődött ki) segítségével — adekvát reakciót tud kifejteni. Az új szituáció új tevékenységet és új (konkrét) szükségletet eredményezhet. Az érdek tehát teremt az új szükségleteket ill. ha a szükségletet mint viszonyt szemléljük (ami viszonylag stabil), akkor az érdek szelektálja az új gazdasági mechanizmus néhány konkrét szükségleteket. Az adott lehetőségek közül a szükséglet (mint viszony) optimális kielégítésének megfelelő konkrét szükséglet választódik ki. „... a szükségletek szelektálásának és megoszlásának egyedül objektív szűrőrendszerétszak olyan mechanizmus alkothat, amely a fennálló érdekviszonyokra épül.”¹¹

Tehát a társadalmi tevékenységrendszer szelektálja a konkrét szükségleteket és a szükségletek szelektálják (meghatározzák) a tevékenységet. Az a tevékenységrendszer, amit érdekként is megfogalmaztunk, tulajdonképpen a munka. Itt most az átlagosnál tágabb értelemben, mint mindenfajta hasznos tevékenység.

Анна Деметер

ЗАМЕЧАНИЯ К ОБЩЕМУ ПОНЯТИЮ ИНТЕРЕСА

(Резюме)

Категорию интереса не знала ни античная, ни средневековая философия. Центральную роль в них играло понятие полезности (например, Аристотель: Хорошо то, что полезно для людей.). Интерес стал важной категорией в буржуазном обществе.

Понятие интереса часто употребляется и в марксистской социологии. Автор статьи анализирует содержание этого понятия в интердисциплинарном воззрении марксистского подхода.

⁹ Marx—Engels: A német ideológia. Budapest, 1960. MEM 3. kötet. 29. old.

¹⁰ Szabó Kálmán: Előadások elméleti kérdéséről MKKE Közgazdász Továbbképző Tanf. 45-46. old.

¹¹ Szabó Kálmán: Tulajdon, érdek, vállalati érdek. Tájékoztató, 1969/1. sz. melléklete. 2—3. old.

Статья начинается с анализа различных понятий интереса. Автор стремится разграничить часто смешиваемые понятия потребности (запроса) и интереса. Пружиной действия скорее является потребность, чем интерес, ведь потребность понимается как напряжённость, интерес же ведёт дальше, в сторону действия.

Автор анализирует не субъективные решения, желания, а то, как именно возникает сама деятельность. В ходе прослеживания, поисков закономерностей процесса человеческой деятельности, автор анализирует влияющие на формирование интересов человека факторы, сначала с точки зрения индивида, а затем анализирует взаимовлияния на уровне общества (общественный интерес и проявление интереса).

В заключение автор показывает диалектические взаимосвязи потребности и интереса, влияние этой взаимосвязи в сторону взаимного дальнейшего развития.

By: A. Demeter

IDEAS ON THE GENERAL CONCEPT OF INTEREST

(Summary)

Both the ancient and middle age philosophers did not know the category of interest. For them the usefulness was the central problem. (Aristoteles: Good is that, which is useful for men.) The category of interest became important in the bourgeoisie society.

In the Marxist social science, the concept of interest is very often used. The author of the article examines the content of this concept in an interdisciplinary and marxist way. The article begins with the analysis of various kinds of concepts of interest. The author attempts to separate (which are often mixed up) the concepts of want, and interest. The motive for action is the want rather than the interest, because we interpret the want as a tension. The interest goes beyond this into the direction of action.

The author examines not the subjective decisions, and the wishes but how the actual activities come into being. In searching for the laws of the processes of human action, at first investigates the factors influencing the interest from the point of view of individual and then the interactions at society level (the community interest — and the interest assertion) At the end of the study — the author — presents the dialectical interactions between wants and interest, their mutual interaction in development.